
STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

---

32. årgang nr. 3

september 2006

total nr. 113

Bulbjerg er en af det store ødes sidste bastioner i Danmark. Klinten er 47 meter høj.

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:	Annie Buus, Sandbakken 54 , 8270 Højbjerg	8627 8033
Medl. af best.:	Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand	8626 1733
Medl. af best.:	Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J	8629 5518
Medl. af best.:	Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevntrup, 8870 Langå	8646 7282
Kasserer:	Jytte Frederiksen, Myntevej 16, 8240 Risskov	8617 4097
Jysk Stenklub:	GIRO 1217380, Myntevej 16, 8240 Risskov	
Årskontigent:	125 kr. for enlige, 175 kr. for par i 2006	
Redaktør:	Karen Pii Pedersen, Skolesvinget 32, 8240 Risskov	8617 7876

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk>

Medlems/adresselisten: Kan lånes til kopiering ved møderne på Åby Bibliotek

Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Værkstedet på Skt. Anna Gade Skole: Åbningstider

v/Hans Jørn Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J.	8629 5518
Tirsdage kl. 16.00-19.00 slibning v/Lillian Skov	8627 2120
Torsdage kl. 19.00-22.00 slibning/sølvarbejde v/Pia Jepsen (kun efter aftale)	8626 4440
Onsdag kl. 19.00-22.00 (kun efter aftale)	8615 4613

Husk af hensyn til de fleste være at ringe besked om, at du regner med at komme på værkstedet den og den dag.

Priser som hidtil:

Brug af slibeværksted 15 kr. pr. gang

Brug af sølvværksted 5 kr. pr gang.

Indhold i dette nummer:

Side 3	Samler-etiske regler for amatørgeologer
Side 4	Jysk Stenklubs regler for Transopri i lejede køretøjer
Side 5	En bestyrelsesbeslutning/medlemmer søges til klubbens stand
Side 6-8	Papegøjen, svalen, rørhøgen og ræven
Side 9-10	Moleret og Madsen imponerede
Side 11-12	Gram Lergrav juni 2006
Side 12-13	En lang weekend med havbænkebidere
Side 14-15	Til redaktørens postkasse
Side 16-19	Museer i England
Side 21-24	Bornholm d. 11.-18. maj 2006
Side 25-26	Hannover-tur 23.-26. juni 2006
Side 27-29	I dinosaurenes fodspor
Side 30-31	Endnu et Danekræ fundet på Fur
Side 34-35	Særudstilling om fugle i sten
Side 36-37	10 dagestur til England/Den årlige Grusgravtur
Side 38	Den Høje Skole tilbyder i efteråret 2006

SAMLER-ETISKE REGLER FOR AMATØRGEOLOGER

- 1. Undersøg områdets regelsæt m.h.t. lokale regler, love og adgangsbegrænsninger for et bestemt område.
Respekter eventuel skiltning mod indsamling af sten og mineraler m.v.**
- 2. Søg altid tilladelse hos ejeren eller anden bemyndiget person før du går ind på privat område, - brug evt. DAGU-introduktionskort som legitimation. - Husk altid at lukke låger, led m.m. efter dig.**
- 3. Vær ansvarsbevidst overfor naturen når du færdes i den, Undgå at beskadige træer, planter og afgrøder.
Henkast ikke affald i naturen.**
- 4. Tag aldrig sten fra mure, bygninger, stengærder, høfder, kystsikring og lignende.**
- 5. Udsæt ikke dig selv eller andre for fare eller risici på eller under usikre fremspring.
Bær altid sikkerhedshjelm i stenbrud og grusgrave.**
- 6. Gå altid mindst to sammen i ukendt eller usikkert terræn.**
- 7. Saml kun ind til et minimum, - og kun til eget studiebrug.
Saml ikke ind med salg for øje.
Saml hellere ind fra fritliggende, løst eller nedstyrtet materiale, fremfor fra fremspringets overflade.
Efterlad altid noget til den næste amatørgeolog.**
- 8. Forekomster, der har videnskabelig eller kulturhistorisk betydning, bør ikke røres.**
- 9. Særligt interessante fund kan være DANEKRAE.
Ved tvivlstilfælde kan DAGU eller lokalklubben bistå med råd og vejledning.**
- 10. Overskydende stenmateriale fra en bestemt lokalitet lægges tilbage på fundstedet, - den lokale losseplads, - eller det foræres væk, - evt. byttes væk.
Henkastede sten i forkerte omgivelser kan give fejlfortolkninger for områdets geologi.**

JYSK STENKLUBS REGLER FOR TRANSPORT I LEJEDE KØRETØJER

Jysk stenklubs ture/ekskursioner foregår som oftest i lejede biler/busser med et klubmedlem som chauffør.

Fartbøder og lignende lovovertrædelser betales af føreren af køretøjet.

Ved eventuel skade på de lejede køretøjer er der en selvrisiko – uanset hvor skylden placeres.

Den selvrisiko (i 2006 kr.2000.-) fordeles i tilfælde af skade på de medlemmer, som deltager i den aktuelle tur/ekskursion.

HUSK I ØVRIGT AT: Al aktivitet i klubbens regi sker for egen regning og risiko.

En bestyrelsesbeslutning.

Jysk Stenklub deltager ikke med en selvstændig stand på Ry-messen i år.

Til gengæld har vi fået vores egen stand på Assentoft-messen ved Randers i weekenden den 28.-29. oktober, hvor vi håber at se mange af vore medlemmer.

Bestyrelsen

Medlemmer søges til klubbens stand på Assentoftmessen i weekenden 28.-29. oktober.

På standen skal klubbens virksomhed præsenteres. Vi fortæller om værkstedet, foredragene på medlemsmøderne, klubturene m.m. Alle klubmedlemmer kan bidrage.

Hvis du ikke ved hvad den omtalte weekend skal bruges til så ring til mig.

Jytte Frederiksen
86 17 46 97

Papegøjen, svalen, rørhøgen og ræven

Sensationelle fugleskeletter på Molermuseet

Tekst: Gerda Buhl Andersen

Foto: Bo Lehm

En af de få sjældne fossile fugle, der er fundet i moleret. Den og et par af de andre fossile fugle er de næste seks måneder udlånt af geologisk Museum til Molermuseet.

Vidste De, at der for millioner af år siden fløj papegøjer rundt på Nordmors?

Men det gjorde der altså.

Det var en af de oplysninger, ph.d. studerende Bent Lindow fra Geologisk Museum fortalte i sit lysbilledforedrag på Molermuseet i forbindelse med Fuglenes Dag i år.

- Moleret er noget ganske særligt internationalt set, slog han fast og berettede om de moderne fugles 65 millioner år gamle aner, som kaldes tandfugle.

Men så skete den store masseødelæggelse, som også slog dinosaurerne ihjel, og de omkring 10 millioner år yngre fuglefund viser, at der nu var opstået mange forskellige fuglearter.

- Vi prøver at undersøge, hvad der skete i løbet af de 10 millioner år, og i den forbindelse er aflejringerne i moleret helt enestående på verdensplan. Der er kun fundet fuglefossiler tre steder i verden. I USA er fugleskeletterne mest helt flade. I London-leret er de for det meste blevet ødelagt af dyr på havbunden. Kun i moleret er der fundet hele fugleskeletter, fortalte Bent Lindow.

Flere af de fugle, der er fundet som fossiler i moleret har slægtninge, der i dag lever i tropiske og subtropiske egne. Det gælder for eksempel for den fossile fugl, der har fået navnet Madsens Nord-trojan.

- Det er verdens ældste trojan, og den første egentlige papegøje, der er fundet i verden nogensinde, fortalte han.

Ud fra knoglerne i ganen på en anden af de fossile fugle, der er fundet i moleret, kan man afgøre, at den er i slægt med de nuværende strudsefugle, en anden fossil fugl er forfugl til nutidens mursejler.

- Når jeg viser disse billeder til kolleger på konferencer i udlandet, bliver de dødmisundelige, fortalte Bent Lindow, som studerer de fossile fugle under vejledning af en geolog fra Dublin. Netop derfor har Irland sagt ja til at betale for præpareringen af en fossil fugl fra moleret.

- Om kort tid bliver det afgjort, om den bliver anerkendt som en ny slægt af måge-vadefugle, fortalte han, inden vi således klædt på bevæger os ind til sommerens særudstilling om fugle på Moleremuseet.

- Det er jo imponerende, at forskerne ud fra to, tre knogler kan genkende en bestemt fugleart. For os andre kan det være svært nok at genkende en fugl, når den ingen fjer har på, siger Henrik Madsen og beviser det ved at vise en død fjerløs frossen fugl frem.

- Det er en svale, siger han.

Den døde svale ligger ved siden af et akvarium, hvor liget af en bogfinke svømmer rundt i vandet under det tætsluttende låg.

- Den fløj ind i ruden hos Bent Søe. Han vidste, at jeg gerne ville have en død fugl. Ikke fordi vi skal have moderne kunst på Moleremuseet. Vi vil bare gerne se, hvad der sker, når fuglen går i opløsning, forklarer Henrik Madsen.

Fossilerne ligger i en glasmontre. Henrik har selv været ovre på Geologisk Museum for at hente nogle af dem.

- Fossilernes Rolls Royce, siger han om en af dem.
- Det har taget 100 timer at præparere fuglen frem af moleret med eddikesyre, som kan opløse kalkstenen, og vi er glade for, at vi nu har fået lov til at låne den af Geologisk Museum i seks måneder, fortæller han.
- Jeg fik 15.000 kroner i dusør, da den blev erklæret for Danekræ. Men nu er den blevet forsikret for 100.000 kroner, siger Henrik Madsen.
- Men egentlig er det helt forkert at sætte værdi på. For den fugl er uvurderlig – den eneste i verden af sin slags, tilføjer Bent Lindow.

I alt er der fundet omkring 80 forskellige dele af fugle i moleret. Mest fjer, men også en halv snes knogledede.

- Men det er kun cirka hvert andet år, vi finder dele af fugle, og at finde en hel fugl er utrolig sjældent. Selv har jeg kun fundet en enkelt, og min for-gænger Bent Søe har kun fundet to rimelig hele fossile fugle, siger Henrik Madsen, som på udstillingen også har medtaget moderne udgaver af de fossile fugle og store plancher med tegninger af de store forhistoriske fugle, som der – i hvert fald principielt – skulle være mulighed for at finde i moleret.

Men Fuglenes Dag skal ikke kun handle om døde fugle og fossiler. Vi skal også ud og kigge på de levende.

Den del af turen leder naturvejleder Jes Gravgaard fra Ornitologisk Forening.

Vi bevæger os op ad stien forbi molergraven og til højre bevæbnet med kikkerter. For enden af græsgangen gemmer der sig en bedaget trappe, som fører os ned gennem skoven til strandengen, hvor kvæget græsser. Men omme bag rørskoven er der fugleliv. Lappedykker, rødben, og andefugle.

- Og se, der er en rørhøg, siger Jes Gravgaard og så retter alle kikkerter sig i retning af den flyvende rovfugl.

- Der er en ræv, siger en af de 30 deltagere på turen pludselig. Og der omme bag køerne lusker en ræv på jagt efter fuglemad.

Og oven på museumsbesøg om fugle og den friske fugletur, er der i hvert fald et par af deltagerne, der vil slutte dagen af ligesom Mikkel Ræv.

- Vi skal have kylling til aften, fortæller en af deltagerne.

For det var vel Fuglenes Dag.

Henrik Madsen fortalte levende om moler, og det fik Marianne Jelved til at lytte interesseret.

(Foto: Bo Lehm)

Moleret og Madsen imponerede

De lokale radikale genopliver den ambitiøse plan om et Molèrcenter på Nordmors.

Marianne Jelved finder ideen oplagt.

Af Anne-Mette Riis.

Der var næppe tvivl om, at Molèrmuseet og Henrik Madsens (som altid sprudlende rundvisning, imponerede den radikale leder, Marianne Jelved, som startede dagens besøg på Mors ude på Skarrehage.

- Det er grotesk, at man har så unik en samling uden at have et egentligt

center tilknyttet, sagde Marianne Jelved efter rundvisningen.

Hun var sammen med den radikale erhvervsordfører og MF'er Poul Erik Christensen fra Salling inviteret til øen af Morsø Radikale Venstre.

Efter at være landet i Thisted gik turen direkte til Nordmors, hvor museets leder var klar med en rundvisning blandt den imponerende og enestående samling af fossiler.

Også borgerlistens Bente Lyndrup var blevet bedt komme for at fortælle om de ambitiøse, men – indtil videre – skrinlagte planer om et Molèrcenter på Nordmors, tegnet af den verdensberømte japanske arkitekt Tadao Ando. Planer til godt og vel 150 millioner kroner, som en ti femten mand stor arbejdsgruppe sled med i seks-syv år, og som Feriefonden var udset til at finansiere en betydelig del af.

Men så skete der en omlægning af ferieloven, og pengekasen smækkede i. - Moleret findes kun på Mors, på Fur og i Nordsalling. Vi har noget unikt her, som har en både zoologisk, klimamæssig og geologisk tilgang, og som kan bruges i både forsknings- og undervisningsmæssig sammenhæng, sagde Bente Lyndrup.

Hun havde medbragt en mappe med arbejdsgruppens materialer, som hun gerne overdrager, hvis andre har mod på at genoptage ideen.

- Tanken er ikke kvalt, og ideen er stadig højaktuel, sagde hun.

At de lokale radikale har lyst til at tage handsken op, er ikke utænkeligt.

- Vi har inviteret Bente Lyndrup med netop for at få genoplivet projektet, sagde Jeanette Lund.

Og Marianne Jelved fandt også tanken oplagt.

- Jeg vil i hvert fald gerne være med til at undersøge, om der er muligheder for at udvikle det her på en eller anden måde. Det handler jo om at finde de spidskompetencer, der findes rundt om i landet. Der ligger potentialer i at kunne noget, som andre ikke kan, sagde hun og foreslog blandt andet, at man kan forsøge sig med A.P. Møller Fonden eller BG Banks ligeledes anseelige fond.

Efter en tur op ad stien, som blev lavet i anledning af Dronning Margrethes besøg i 1999, så hun – og nu også den radikale delegation – kunne få et kig ned i molergraven, gik turen videre til først frokost på Duegården i Flade, dernæst det nyindviede Musikværket i Nykøbing, inden eftermiddagens udkantskonference på Skaldyrscentret.

Gram Lergrav juni 2006

I maj 2005 åbnede Midtsønderjyllands Museum i Gram en ny bygning ude ved siden af Gram Lergrav, men der kom til at gå mere end et år før der blev plads i klubkalenderen til et besøg i den nye udstilling. Ude i Gram Storskov ligger nu en arkitektonisk elegant løsning, hvor et stort tag ved hjælp af skråtstillede limtræssøjler svæver over træpavilloner i sibirisk lærk og den store udstillingshal. Indgang gennem en stort udendørs-areal med planteslægtter som voksede i Europa for 8 millioner år siden. Et kaskelothvalskelet er lagt ud og kan tænkes på vej til en fremtid som hvalfossil.

På vej ind i udstillingshallen mødes man af store keramikgengivelser af gramlerets mikrofossiler udført af keramikeren Lene Budtz Christensen. I hallen er der nu blevet plads til at udstille en lang række hvalfund, som ikke har været vist for et almindeligt publikum tidligere. På oplyste informationssøjler fortælles kort om Gramleret og dets fossiler og i højbenede monterer ligger rigtig mange eksemplarer af de fossiler som har gjort Gramleret så kendt. For den magelige eller den kortbenede er der anbragt barmhjertige taburetter ved hver montre.

En stor stue med gode mikroskoper er et nyt tilbud til de besøgende. De gammelkendte faciliteter med mulighed for at vaske både fossiler og støvler, udlån af værktøj findes forsat. En tur i graven hører jo med til turen, og mange familier med børn ses i gang med gravearbejdet. På en varm forsommerdag er det ikke for svæklinge. Der skal graves dybt og længe før der er bid.

Der blev gjort få gode fund, først og fremmest af Laurids der tyvstartede iført en særpræget hovedbeklædning med hanke.

På billedet næste side ses lerkernen af søpindsvinet *Brissopsis lyrifera* der næsten altid findes i denne fladmaste forfatning, den store musling *Glossus oleari* (tidl. *Isocardia forchhammeri*) og sneglen *Bathytoma cataphracta* sp. *mioturbata*.

En lang weekend med havbænkebidere

Kan man på en forlænget weekend nå at besøge Remmer Strand, Odby Klint, Kliim Bjerger, Kjeldstrup Kridtgrav, Fårtoft Strand, Skyum Bjerger, Ræhr Kalkgrav, Hanstholm Havn, Kællingdal, Rom Grusgrav, Skrandrup, Lyby og Mogenstrup? Sagens – når Kaj kører og Linda har lagt programmet. Ved Odby Klint lagde Kaj hårdt ud med en fiskekæbe i cementsten, ved Lodbjerg blev det til en lille hjelmsnegl, mens Kjeld hentede den fineste lille agurkesvamp. Et par timer i Kliim Bjerger, og så havde Ellen fundet et ganske smukt lille søpindsvin, som vi endnu mangler at få sat navn på, mens andre kunne glæde sig over brachiopoder og et rigtig stort phymosomasøpindsvin. Fra Ræhr Kalkgrav medbragte vi flere hele eksemplarer havbænkebidere.

Disse kræ mangler ofte i de populære bøger om fossiler. En heldig undtagelse er Gyldendals guide til Danske fossiler. Vi har før fundet dem i Dalbyovre men aldrig med hoveder. Nu har vi set et hoved, og vi har også set aftryk af skjoldene fra indersiden, hvor de afslører en fin lille tap nederst

på haleskjoldet. Tage hentede sig en stor flad snegl. Det blev til et par jurablokke, mange brachiopoder og muslinger inden vi forlod det sted. Indkvarteringen i Torup Mølle var helt fortrinlig med masser af plads til både spisning og aftenhygge. Den dag vinden gik i nord opdagede vi vore medlogerende: et stort antal flæskestegskandidater fik øjnene til at løbe i vand, når vi opholdt os udendørs. Men indendørs var der gode fisk, stensnak og fred og ro. Bedre kan det ikke være

JF

Til Redaktørens postkasse

Hej Karen

Se, her i vinters var jeg udstationeret næsten 3 måneder på vores tegnestue omme i London og havde i øvrigt en del weekender fri, hvor jeg så tog toget & busser til en lang række lokaliteter i Sydengland (der er immervæk en 5-10 grader varmere end i Danmark, så derovre var der fint samlevejre midt i januar, op til en 12-14 grader en dag, hvor der hjemme i Danmark var -3!) det gav også en række spændende fund (en ammonit i pyrit på en ca 10 cm siddende i en flad lersten og en flintblok med 66% af en Metopaster-søstjerne er nok det mest iøjnefaldende.)

MEN det startede faktisk med, at jeg var på en studietur for at se på museer omkring 1 ste december sidste år (hvor jeg kiggede ind på tegnestuen, vi har i London – og endte med at blive hængende i de 3 måneder).

Dén studietur drejede sig om "hvad virker, hvis man skal lave udstillinger" - og ikke overraskende viste det sig med al tydelighed, at det IKKE er smart elektronik og alenlange plancher med forklaringer: Det eneste, der rigtig trækker folk til, er at udstille tingene.

Eksempel: På Naturhistorisk museum i London har de en hal med fine fotoplancher om økologi – der er stort set ikke et øje. De har også deres 'Whale Hall' med udstoppede dyr og skeletter – der er stoppet med besøgende.

Nå, MEN:

Jeg kunne selv vælge, HVILKE typer af museer, jeg ville besøge, og GANSKE FORBLØFFENDE fik der sneget sig en del museer med fossiler ind.

Jeg har plukket noget ud af min studietursrapport (den er på 40 sider, og det er lidt meget – og så er den i øvrigt skrevet på engelsk, så vores folk omme i London også kan læse den), som beskriver de museer, jeg synes, at man burde besøge i England, hvis man på et tidspunkt er blevet bidt af et frådende fossil og har fået fossilrabies – en alvorlig sygdom, hvor lægevidenskaben definitivt har opgivet at udvikle en kur.

(Jeg sendte den egentlig til Jytte, men hun synes, at den burde i bladet.)

Jeg vedlægger den som et print, men hvis du vil bruge den, kan jeg også maile et Word dokument.

Cheers,

Laurids

(dvs Niels Laurids Viby, Jernbanegade 7, 8881 Thorsø – mail: fam.viby@dlgmail.dk).

PS:

Jeg burde stille på "Årets fund dag": Jeg har allerede nu en 20-30 interessante fossiler fra England at vise frem. Og jeg ved, at der er en del, som gerne vil se dem.

MEN: Det ser ud til, at jeg måske tager til USA først i september på en ny studietur. Og det kolliderer vist med det første møde i september – og hvis jeg læser formandens beretning rigtig, bliver det igen "Årets fund dag"?

MUSEER I ENGLAND

Der er jo en hel del af de danske 'fossilister', som ind i mellem rejser til England - af meget gode grunde, for hvis man tager 'de rigtige steder' hen, kan man finde de mest forbløffende ting.

Men man kan jo også gå på museum - en glimrende beskæftigelse hvis det regner og / eller man har noget familie med, som af en eller anden absurd grund ikke synes, at det er livet at vandre hen ad en våd, snavset, vindom-sust strand hver eneste dag i en ferie.

Og da jeg nu i anden forbindelse har været i England på en studietur for at lave en rapport om museer, synes jeg, at jeg burde 'anmelde' nogle stykker her i bladet - nemlig de, der indeholder fossiler.

Naturhistorisk Museum i London

Nok det museum i England, som de fleste umiddelbart ville besøge. Og *skulle* man være i London og ikke har mod til at tage for eksempel toget til Charmouth / Lyme Regis. (Man kører til Axminster og lige udenfor stationen holder bus nr 31) for at finde en 10 cm stor pyrit ammonit siddende i en lersten eller til Eastbourne. (Hvor man kan tage en taxa de 2 kilometer ned til kysten lige vest for byen) for at finde 66 % af en Me-toplaster søstjerne - ja så *kan* man gå på Naturhistorisk Museum.

MEN en advarsel - der er stort set **IKKE** udstillet fossiler! Det mest besøgte i den stil er deres Dino Show med utallige gipsafstøbninger af (især amerikanske) skeletter og nogle gummirobotter, der prøver at være skræmmende. Det minder lidt om for mange år siden, da ethvert tivoli havde et spøgelsestog med gespenster. Jeg forsøgte at tælle de få udstillede stumper, som er ægte knogler - der er tilsyneladende kun et sted mellem 5 og 10!

Det bedste ved det museum er deres boghandel, som plejer at have en del rimelig billige bøger om netop fossiler, fx et lille trebindsværk med billeder af 2000 typiske engelske fossiler.

Men hvis man allerede har disse bøger, så tag i stedet toget til Oxford eller Cambridge.

Naturhistorisk Museum i Oxford

Hvis man er generelt interesseret i naturhistorie inklusive fossiler vil jeg varmt anbefale Naturhistorisk Museum i Oxford.

For det første er det en pragtfuld udstillingshal med fantastiske stålkonstruktioner, opført i 1860. Og hvis man er der, så bør man huske at kigge op (højt op) til glastaget over udstillingshallen, der er en hel speciel konstruktion lavet af rhombeformede glasskiver. Alene bygningen er et besøg værd!

Der er kun en udstillingshal, med et centralt område og en række gallerier i to etager. Udstillingen i den centrale hal er meget fin, ca 60 % fossil og 40 % recent - og flot arrangeret. Men herudover er der i sidegallerierne en lang række udstillinger med blandt andet et hav af fossiler, organiseret systematisk - jeg fandt faktisk navn på en af de ting, der lå i skabet med 'problematica'.

Men en advarsel: De tager det at være museum alvorligt: De har **IKKE** som andre steder brugt en tredjedel af arealet til butikker og kantiner, faktisk må man slet ikke spise noget inde i bygningen.

Men hvis man skulle føle sig underernæret, så kan man gå en tur i Oxford. Det er en køn by med mange listige steder.

Dog, hvis man virkelig vil svælge i fossiler, så skal man tage toget til Cambridge på en hverdag.

Iguanodon (i gips på Sedgewick Museum)

Sedgwick Museum under University of Cambridge

For da Sedgwick Museet i Cambridge er en universitetsinstitution, er der kun åbent på hverdage.

Men det er et pragtfuldt museum for alle, der roder med fossiler, selv om det ikke er ret stort.

Meget speciel selvfølgelig, for de har stort set **KUN** fossiler og nogle mineraler, så man skulle tro, at der ikke kom mange, men de har alligevel omkring 30.000 besøgende om året - på hverdage!

(Og de har faktisk den 3die største fossilsamling i England! Og det er ikke Naturhistorisk Museum i London, som er størst, de er kun nr. 2. Den største samling af fossiler i England ligger oppe i Skotland!)

Det er 'gammeldags', med stopfulde montrer med fossil efter fossil efter fossil uden pædagogiske tekster, men kun navnetiketter - så hvis man leder efter navnet på noget man har fundet, er der en god chance for, at man kan se det der. I øvrigt kan man gå ned i enden af samlingen og ind til deres præparationslaboratorium for at få hjælp af personalet, de er meget venlige. Og de driver i øvrigt en organisation for lokale amatører med foredrag og ture til lokaliteter!

Af 'kunstige' fossiler er der vist kun en Iguanodon dinosaur i gips, som står midt i den centrale korridor - men da man kan komme helt tæt på den og således nøje studere hver enkel knogle, fik jeg definitivt bekræftet, at det stykke af en Dinoknogle, som jeg fandt på Isle of Wight for et par år siden ér fra en ung Iguanodon. Og hvor den præcist har siddet.

Museet kan varmt anbefales! Et **MUST** for enhver fossilsamler.

OBS: Da det er en gammel bygning, er adgangsforholdene ikke særlig venlige, hvis man er gangbesværet, man skal op ad en ret lang og rimelig stejlt trappe inde i en i øvrigt pæn gård.

Irsk kæmpehjort på Sedgwick Museum

Naturhistorisk museum i Cambridge

Og overfor Sedgewick ind gennem en anden port ligger Cambridge Naturhistoriske Museum, også en universitetsinstitution, der kun har åbent på hverdage. Det er et ret moderne museum i flere etager, med store møntrer i stål og en rigtig god belysning.

Det er selvfølgelig et generelt naturhistorisk museum, der gør meget i skeletter, men det spændende er, at der ved de enkelte dyregrupper står recente skeletter op af montrens bagvæg, men nede foran i montren ligger der i mange skabe knogler fra uddøde slægtninge.

Det er vist ikke særligt besøgt, men man kan faktisk få et godt overblik over mange sammenhænge, hvis man bruger nogle timer derinde.

Og da jeg var der sidste efterår, var der en stor overraskelse. Geologisk Museum i København har jo været på en lang række ekspeditioner til Grønland, men hvad de finder synes prompte at gå direkte i et eller andet arkiv, usynligt for alle os, der gennem skatten faktisk betaler for det, de laver.

(Lyder jeg lidt negativ? Måske).

Men på en del ture har der været palæontologer fra Cambridge med - og ikke alene havde de en særudstilling af de fossiler, de havde fundet, de havde også lånt en række af de fund fra København, som selv vi, der har boet ovre på 'djævløen' i flere år aldrig har set udstillet. Det er noget specielt, at man skal tage til Cambridge for at se det, som Geologisk Museum i København har fundet i Grønland!

OBS: Det gælder for begge museer, at de er museer og ikke forlystelsesparker. Så ligesom i Oxford må man gå en tur i byen for at finde et sted at få føde. Det bør man nu under alle omstændigheder: Man er lige midt i den gamle bykerne – og Cambridge er uhyre charmerende.

*Niels Laurids Viby
Thorsø*

ANKU

Silver and Stones ApS

— Sølv—Sten—Mineraler—Maskiner—Udstyr —

ANKU Silver and Stones er leveringsdygtig og lagerfører alt til stenslibning til guld/sølvsmedearbejde samt værktøj og materialer til fedtstensarbejde og knivfremstilling. Udstyr til mineralbestemmelse, geologarbejde samt stenhugning, og værktøj for modelbyggere af både, biler, tog og andet. Vi leverer til institutioner, erhverv og private.

* Vi har maskiner til savning, slibning og polering af sten samt hjælpeværktøj, slibe/polerpulver og kemikalier. Vi har selv udviklet en serie maskiner (Anku universalmaskiner), nogle til privat brug og nogle til institutionsbrug. Vores maskiner er særdeles brugervenlige, de hverken ryster, støjer, sprøjter eller ruste.

* Vi har alt i værktøj, maskiner, tilbehør, kemikalier samt ædelmetaller, titan og uædle metaller og uædle metaller i plade, tråd, rør profiler profiler til smykkefremstilling.

* Vi har halvfabrikata, meterkæder og færdige kæder i ægte og uægtmaterialer.

* Vi har analyseudstyr til mineralbestemmelse.

* Vi har udstyr til geologisk feltarbejde, værktøj (Estwing), kompasser, kikkerter, bæltter og andet.

* Vi har faglitteratur til alle ovennævnte arbejdsområder.

* Vi har rå-sten, sten i skiver, tromlepolerede sten og krystaller.

Vores adresse er: ANKU Silver and Stones, Godthåbsvej 126-128,
2000 Frederiksberg.

Telefon: 38 87 41 70. Fax: 38 88 60 06. E-mail: anku@anku.dk.

Hjemmeside: anku.dk.

Besøg vores forretning på ovennævnte adresse.

Forretningens åbningstider: tirsdag, onsdag, torsdag kl. 11 - 17.30.

Vores hovedkatalog på 140 sider kan afhentes gratis i forretningen, eller rekvireres ved at tilsende os porto på kr. 17,00 i frimærker samt navn og adresse.

Bornholm d. 11. – 18. maj 2006

11.5. Denne fredag startede 2 minibusser fra Århus med i alt 16 personer med kurs mod Bornholm. Øerne passeredes i fin stil. Det første fossilstop var Kåseberga nær Ystad. På denne lokalitet, er der høje skrænter og mange forskellige sten på stranden. Her fandt vi både det ene og det andet: Graptoliter (*Monograptus colonus*), jurakalksten med planterester, som *Ginkgoites* sp. Og kridttidskalksten med muslinger m.m. En dansker måtte hjælpes. Han kunne dårligt bære den kæmpesten, han havde fundet, hvis det da var en sten! Det blev nemlig ikke afsløret! Efter dette, kunne vi endelig sejle til Bornholm og nyde aftensmåltidet om bord. Vore lejede sommerhuse i skoven nær Hasle nåes inden midnat.

12.5. Til ære for dem, der ikke tidligere havde været på Bornholm, kørte vi ned til Dueodde for at beundre det meget hvide sand på stranden. Danmarks vel nok hvideste sandstrand. Derefter gjorde vi holdt ved Slusegård nær Øleåens udløb. Her var der en del graptolitskifre, bl.a. med graptoliterne *Monograptus priodon* og *Retiolites geinitzianus*, desuden var der orthoceratiter og kalkkonkretioner, der måske tidligere havde indeholdt bjergkrystaller, de såkaldte "Bornholmske diamanter". Næste stop var Skelbro kalkstensbrud. Et gammelt kalkbrud, hvor det er forbudt at hamre i de tilbagestående vægge, men hvor der i bunden ligger en del løse blokke, den såkaldte Komstad Kalk, her i var der en del forskellige trilobiter. Til sidst besøgte vi stranden ved Risebæk, endnu en flot lokalitet på Bornholm. Dem er der mange af. Her fandt vi mest forskellige ordoviciske graptoliter, samt beundrede et mindre, men lodret vandfald. De fleste aftener sluttede med spisning i de 2 sommerhuse, samt fælles komsammen omkring et glas irish coffee eller hvad man nu havde lyst til. Altid hyggeligt!

13.5. Denne dag legede vi turister og var rundt og se forskellige seværdigheder. Første sted var Natur Bornholm ved Åkirkeby. Her kunne vi se fund fra Robbedale sandgrave, bl.a. en dinosaurtand samt en krokodille-tand. Desuden var der fund af svaneøgler m.m. fra Hasle, samt dinosaur-fodspor fra stranden ved Bagå. Vi fik en rundvisning i centret og blev også sluppet rundt på egen hånd. En meget flot udstilling må man sige. Der blev også købt bøger m.m. Derefter passerede vi forbi et overdrev eller

klippeløkke som de hedder på Bornholm og videre hen til en forkastning som Finn Hansen, tidligere Bornholms Amt, var ved at grave fri. Bølgeslagsmærker fik vi også set. Ved et røgeri i Neksø fik vi sild og en udsøgt betjening. Stedet indehaves af en nordjyde, tidligere sørøver? I alle tilfælde en af Kaj's bekendte fra tidligere. Herefter måtte vi prøve kræfter med Rokkestenen i Paradisbakkerne. Det lykkedes at få den til at rokke. Sværere var det at finde tilbage for visse af turdeltagerne. Også Bastemosen nåede vi. Her kunne vi se de kedelige rester af syvmasteren, en syvstammet rødgran, der væltede for snart længe siden. En tur rundt på gangbroen i den flotte mose blev det også tid til. Ekkodalen besøgte til sidst. Her kunne man iagttage, hvorledes den ene side af de næsten lodrette klipper var blevet ryddet for vegetation, således den fremstod mere tydeligt. Tid for aftensmad som blev indtaget i Bryggeriet i Svaneke. Her var der mulighed for at smage 5 forskellige øltyper fra egen produktion. En del af maden var god, en anden del mindre heldig. Serveringen var noget kaotisk. Men ellers er det et spændende sted. Slut på en god begivenhedsrig dag.

14.5. Til nattergalesang startede vi med at gå en tur i og langs Læså'en. Undervejs fandt vi lidt løse skifre med bl.a. graptoliter, brakiopoder, snegle og trilobiter. Også skifre med svovlkis-udfyldninger efter tungspat kunne iagttages. Undervejs havde vi tid til at beundre de forskellige lag fra kambrium og ordovicium. Sværere var det at holde rede på hvad, der var hvad. Skoven og vandløbet udgjorde et flot natursceneri. Ved endnu en pæn lokalitet, nemlig Sose Bugt, samlede vi atter ordoviciske graptoliter, brakiopoder og muslinger samt de bjergprikkede leopardsandsten. Så var det slut med at samle fossiler. I stedet besøgte vi Østerlars Rundkirke i kort tid og kørte videre til Gudhjem. Byen så ud som den plejede, de samme stejle gader og selv krøllebølleis kunne fås endnu. Måske var der kommet lidt flere butikker gennem årene. Helligdomsklipperne blev beundret både på afstand og tættere på. Der var mange trappetrin ned og ikke mindst op. Dagens sidste stop var Døndalen. Her blev det obligatoriske gruppebillede taget. En flot og frodig skov, med Bornholms største vandfald.

15.5. Denne dag mødtes vi med 2 medlemmer af Bornholms Stenklub, der skulle være guider for os. Vi blev først ledt ud i en skov nær Bagå, hvor vi

blev præsenteret for nogle sænkninger i terrænet, som vi så skulle gætte på hvad var. Det viste sig at være mineskakter fra den gang, man brød kul på Bornholm. Nogle af disse skakter er 100 meter dybe! Derefter skulle vi ud til den tidligere Bagå Lergrav, nu druknet og med navnet Pyritsøen. Ærgerligt at lergraven står under vand, det var ellers et godt sted at finde fossiler. I stedet blev det til en tur på stranden, hvor vi fandt lerjernsten med forskellige planterester, som bregnen *Cladoplebis* sp. De bornholmske stenvener serverede snaps for os bl.a. trukket på græsset Vellugtende Gulaks. Så var det videre til Vang Stenbrud. Men inden skulle vi igennem den flotte Blåskinsdal og ned til kysten, med en brat nedstigning det sidste stykke. Langs skovvejen voksede planten *Knoldet Kulsukker*. Ifølge floraen er den i Norden kun kendt fra det sydlige Sverige. Så det var jo et godt fund! I Vang Stenbrud samlede vi Vang-Granit og lidt mineraler. Desuden fandt Kirsten et besynderligt stykke indeholdende fossiler fra Silur. Udover brakiopoder indeholdt stykket trilobiten *Homalonotus knightii*. Kort efter blev udsigten mod Hammerknuden beundret. Ved Pissebækken var vi lige nede og se vandfaldet. Det imponerende Hammershus måtte vi også se fra længere eller kortere afstand. På vej tilbage var vi lige forbi Sct. Ols Kirke, der lugtede af røgede sild, efter at kirken havde fået nyt spån-tag. Sidste stop var stranden syd for Hasle, med lag fra Jura-tiden. Der fandt vi lidt sandsten med muslinger, snegle og hjætænder fra hajen *Hybodus*. Tak til vores lokale stenvener og slut på endnu en god dag.

16.5. Så var det tid til at besøge området med de yngste geologiske lag på Bornholm, nemlig Bavnodde og Arnager området. Første stop gjaldt et område beliggende mellem de 2 førnævnte steder. Her var der bavnoddegrønsand med belemniter, østers og andre muslinger. Bavnoddelokaliteten var noget tilgroet, her blev der mest fundet belemniter. Arnager-kalken var som sædvanlig næsten fossilfri. Besøget ved Madsegrav var heller ikke nogen succes, igen var stedet tilgroet. Til dels på grund af en af de eneste dage med dårligt vejr, delte selskabet sig i to, de fleste tog hjem til sommerhuset, de øvrige tog ned til stranden syd for Hasle igen. Her blev turens bedste fund gjort: Kaj fandt her en flot svaneøgletand. Der blev desuden fundet flere hjætænder fra *Hybodus*, samt en pæn havmuse-tand og en ammonit. Efter aftensmaden besøgte vi en skole inde i Rønne, hvor Bornholms Stenklub har deres klublokaler. Flotte lokaler med masser af plads til bl.a. en fossiludstilling, stenværktøj til stenslibning m.v.,

fluorescerende mineraler og sandprøver, hvor man kunne se hvorfor sandet fra Dueodde er det hvideste. Vi siger mange tak for kigget.

17.5. Vi manglede at se de ældste graptoliter på øen. Derfor aflagde vi et gammelt stenbrud beliggende nær Læså'en ved Limensgade et besøg. Her fandt vi en del skifre med ret svage aftegninger af den forgrenede graptolit *Rhabdinopora flabelliforme*. Desuden var der lidt brakiopoder, nemlig *Obolus salteri*. Det var også tid til at finde de snoede og takkede graptolitter i rastritesskiferen ved Øleåen nær Søndre Landevej. Vi fandt formentlig ikke Rastrites, den er nemlig sjælden, til gengæld var der mange *Monograptus triangulatus*, som ligner Rastrites. Af andre graptoliter må især fremhæves den fjerformede *Petalograptus folium*. En flot lokalitet var det. Som sidste fossilstop på turen besøgte vi stranden ved Bagå/Pyritsøen. Vi fandt lidt bregner, samt især aftryk af træ og lidt frø. Et potentielt dinosaurfodspor blev fundet. De kan få lov at afgøre stykkets skæbne "inde på geologisk". Denne sidste aften var vi inde og spise på et hyggeligt hotel i Allinge-Sandvig.

18.5. Hjemrejsen, der altid føles længere end udrejsen.

Tak til Linda for en velarrangeret tur. Tak til de to chauffører og tak til de øvrige turdeltagere for forholdsvis god ro og orden.

Tage Burholt

Læså'en

*Aftryk af
graptoliter i skifer*

Hannover tur 23.-26. juni 2006

Finn, Thorbjørn og Mogens = FTM Fredag d. 23 juni tidlig om morgenen kørte vi af sted mod Hannover. Efter en problemfri overfart med Rødby færge og rimelig plads på de tyske veje, nåede vi ved middagstid til lergraven Resse.

Ligesom sidste år var turen planlagt sammen med Jysk Stenklub. Torbjørn havde lovet at guide i Resse lergrav, som Jysk Stenklub ikke havde besøgt før. Da vi ankom til graven, var der en mand, der forbød os adgang. Vi skulle have "Ein Schriftlich Erlaubnis" som vi muligvis kunne få ved henvendelse til ledelsen i nærliggende by. I de dage kørte de fleste biler rundt med det tyske flag blafrende fra bilruderne. T havde købt sådan et flag, som blev sat fast i sideruden, så kunne det være det var nemmere at få en Erlaubnis. Det hjalp. T fik en tilladelse. Han måtte på tro og love underskrive at overholde reglerne for betrædelse af Lergrav Resse. Årsagen til de strenge regler er, at ituslåede geodesten beskadiger lerets kvalitet, derfor må geodesten først bearbejdes uden for lergraven. Vi kørte glade af sted med det nyerhvervede dokument. For at få frisk luft blev ruden åbnet. Flaget fløj ud af vinduet. Alles ist nicht Fussball.

Tilbage i lergraven, fik vi denne gang lov at komme ind, ved at fremvise dokumentet. Her var vi så heldige, at der blev arbejdet med en stor grave-maskine. Vi flokkedes om det opgravede materiale som måger på en nypløjet mark. Mange fine fund, især af belemnitter og ammonitter. En tysk forsilsamler forærede T en flot delt geode med krystalliseret ammonit. Danke sehr.

Vi kørte til hotel Formule 1, Hannover, hvor vi som aftalt mødtes med stenvenerne fra Århus. Indkvartering og derefter bispisning på vores græske stam-restaurant. Derefter fremviste FTM nogle af de fossiler de havde fundet i Resse, så århusianerne kunne se hvad der kunne findes.

Lørdag stod i Misburg på programmet. I bagende sol hele dagen, gennem-søgte vi kalkbruddet. Der skulle intensiv søgen til. Men så fandt man både søpindsvin, koraller, brachiopoder, ammonitter, svampe og belemnitter. Søpindsvinene var dog for det meste noget fladtrykte.

Efter 6-7 timer i Misburg, besluttedes det at besøge Tongrube Vöhrum. Her skulle findes farvestrålende ammonitter. Men ak, bruddet stod under vand, så det blev kun til små brudstykker.

Hjem til hotel Formule1. Surt show. Jeg kom til at tænke på sidste år, hvor vi på hotellet ventede 2 timer på morgenbrød. Dengang var der en sur og tvær receptionist. Jeg kaldte ham sur(for)mule. Men i år har der ikke været noget at klage over.

Næste dag, søndag, Tongrube Resse. Store interESSE fra de jyske stenvener. Nu skulle der findes fossiler. FTM guidede stenfolket fra Århus efter bedste evne. Jeg tror alle blev lige så begejstrede for stedet som FTM. Der blev fundet mange fine belemnitter og ammonitter. Da graven ikke er uoverskuelig stor, blev det en meget social søgning. Der blev talt om det man fandt og byttet og foræret til alle sider. Jeg (M) stod og talte med Hans (det mener jeg han hedder). Pludselig gik han et skridt nærmere og gav mig en lussing. Tankerne for rundt i hovedet på mig. Er der ikke noget med man skal vende den anden kind til? ”Der sad en stor myg på din kind” sagde Hans. Nå sådan, tak. Det beviser at Resse er et meget socialt sted. Man kommer tæt på hinanden.

Efter endt fossil- og geodejagt var det tid at vende hjem til Danmark. Tak for behageligt samvær til Århusfolket. Og Auf Wiedersehen in Fossilien en anden gang.

Mange hilsner fra FTM. /Næstved

Geolog Jesper Milán fandt de første fodspor fra dinosaurer i Danmark. De små paddehat-agtige former på sandstensblokken er sandudfyldninger af fodspor, som for 170 millioner år siden blev afsat af en pansret dinosaur på størrelse med en stor ko. – Foto: Henrik Olsen.

I dinosaurernes fodspor

SENSATIONELLE FUND

Dinosaur-fodspor på Bornholm fører os 170 millioner år tilbage i tiden på en subtropisk flodslette

Det er trykkende hedt. Den fugtige varme ligger som en dyne over flodsletten. Snøftende og gryntende vralter kødbjerget langsomt hen over den fugtige mudderflade langs floden, hvor bregner og koglepalmer strutter i friskgrønne tuer.

20 tons kød og knogler trykker stolpebenene en kvart meter ned i det bløde mudder, da sauropoden stopper op og strækker den lange hals med det alt for lille hoved ned mod jorden og smaskende gumler bladene i sig. Vi befinder os på Bornholm. Klimaet er subtropisk. Og vi er 170 millioner år tilbage i tiden.

Det er bidende koldt. Årets første snestorm pakker byen ind i en tyk, hvid dyne. Geolog og ekspert i forstenede fodspor Jesper Milán på 30 kniber de kastanjebrune øjne sammen, mens han tramper foroverbøjet op mod vinden og de flygende snefnug. Hænderne er dybt begravet i lommerne på den grønne duffelcoat. Vi er på Øster Voldgade i København. På vej mod Geologisk Museum, som huser de første og hidtil eneste fund af fodspor afsat af dinosaurer på dansk jord.

I et højloftet rum på syv gange syv meter står en *lit de parade* af fortidsøgle-knogler, kranier, forstenede æg og fodspor. Jesper Milán er i sit es herinde. Den højre arm bevæger sig i en halvcirkel fra side til side, som halsen på kæmpeøglen, mens han ivrigt fortæller, hvordan sauropoderne nærmest støvsugede jorden for de meterhøje bregner, der dominerede Juratidens flodbredder.

Og der skulle mange bregner til at mætte de store dyr, rigtig mange. Tag en fuldvoksen indisk elefant. Tag yderligere fem elefanter og stil dem op på rad og række. Så har du længden på den bornholmske fortidsøgle. En kalوريوس på 20 meter, fordelt ligeligt mellem hals, krop og hale – den klassiske dinosaur. Benene var solide stolper, som vi kender dem fra elefanter, og fire stumpede tæer sad på den forreste, brede del af fødderne. Jesper Milán peger på et foto af de to 70 centimeter lange pæreformede fodspor.

”Schwuuuurp”, siger han, mens han langsomt trækker foden op af det usynlige mudder.

Schwuuuurp, siger det, da kolossen langsomt trækker det venstre bagben op af mudderet.

Schwuuuurp, venstre forben følger efter, schwuuuurp, så højre bagben, schwuuuurp, og højre forben. Kæmpen stavrer videre, løfter halen og efterlader et bjerg af dinolort og nogle dybe forspor. Øjeblikket efter tripper en ko-stor pigge-besat dinosaur ind mellem resterne af bregner og koglepalmer. Den nipper resterne af de grønne blade i sig med sin næbagtige snude, tramper lidt rundt i sin søgen efter mere føde og efterlader et lille månelandskab af fem-tåede fodspor i det bløde mudder. Den pansrede dinosaur grynter og fortsætter mod bedre spisekamre.

Skyerne breder sig over flodsletten, og snart falder de første dråber tungt på jorden. Som timerne går, stiger en buldrende lyd fra floden, som endelig opgiver sin bolig i selve flodlejet og breder sig ud over hele flodsletten. Tæt på flodbredden kaster vandet sin last af sand, som hurtigt fylder

alle fodsporene i mudderet ud.

Bølgerne slår dovent ind mod stenene på stranden denne fredag eftermiddag midt i maj måned, 2004. Vi er tilbage på det, der engang var en flodslette, men på de 170 millioner år, som er gået, har kontinenterne drevet langt omkring og anbragt Bornholm i en tempereret klimazone midt i Østersøen.

Jesper Milán underviser på et feltkursus og har lige sat en flok geologistuderende i gang med at måle kystklinter op på Bornholms sydkyst. Mens de studerende kaster sig over de geologiske lag, ser han sit snit til at gå på jagt efter dinosaurfodspor på Bornholms vestkyst lidt nord for Rønne, hvor juratidens aflejringer er perfekte for en fodsporsjæger.

Det er lunt. Jesper Milán lægger sin jakke, trækker den ternede skjorte op af de grønne Fjäll-räven-bukser og begynder med bøjet nakke sin søgen på den fire meter brede strand, hvor store sten ligger strøet ud. Langsomt bevæger han sig rundt, standser op ved en stenblok og fortsætter så igen sin søgen. Vinden puster ganske let, mens han lægger hånden på en stor, solopvarmet sten, som ligger i vandkanten og har en underlig bulet overside. Han bukker sig ned. Det giver et sug i maven: "Wauw, det ligner et fodspor", farer det gennem hovedet. Han går rundt om den store stenblok, vender ryggen til og tænker: "Nej, det kan ikke være rigtigt".

Jesper Milán fortsætter sin søgen, trækker tiden ud, mens han systematisk gennemsøger stranden. Der går 10 minutter, 10 mere – og endnu 10. Så står han ved stenblokken igen:

"Det ligner stadig et fodspor." Og nu er han ikke længere i tvivl. Selve fordybningen er væk, men flodsandet, som fyldte fodsporet op, er hærdenet til en perfekt afstøbning. De fem korte tæer fra den pansrede dinosaur kan tydeligt skelnes på sandstensblokken, som er væltet rundt, så afstøbningen nu ligger og buler op som en lav paddehat. Og på samme stenblok, lige ved siden af fodspor, sidder 3-4 andre paddehatter, som dog er eroderet så meget, så de ikke med sikkerhed kan bestemmes som fodspor.

Jesper Milán henter sit hold af geologistuderende, som med stor iver giver sig i kast med at søge efter flere fodspor på stranden. Men det er igen Jesper Milán, som lidt senere finder endnu en stenblok, som skiller sig ud fra de øvrige sten. Og da den møjsommeligt er blevet vendt om, træder to perfekte sauropodfodspor frem i det bornholmske sollys – 170 millioner år efter kæmpeøglens vraltende gang over flodsletten.

Min umiddelbare konklusion er, at de er så svært motorisk forstyrrede på grund af en fejl i lillehjernen, at de har svært ved at gå på to ben. Det er den forklaring, jeg vil give som læge, siger Peter A.K. Jensen på Århus sygehus

Mennesker på fire ben er det rene vås, siger Århus-læge

KØBENHAVN: En hilsen fra evolutionens barndom eller en genetisk sygdom i fem personers hjerner?

En dansk overlæge i genetik hælder mest til det sidste efter nyheden om, at fem søskende i det sydlige Tyrkiet går rundt på alle fire. De fem – i alderen 18 til 34 år – bruger håndfladerne som hæle, og fingrene peger opad, når de går.

I den britiske avis The Times kalder en britisk evolutionspsykolog opdagelsen for "et vindue til fortiden". Nicholas Humphrey, som medvirker i

et BBC-program om de tyrkiske søskende, der sendtes 17. marts, kalder deres gang for en adfærd, der kan være nedarvet fra mennesker mere end tre millioner år tilbage i tiden.

På Århus Sygehus er overlæge på klinisk genetisk afdeling Peter A.K. Jensen fascineret af historien om de fem firbenede mennesker. De er mentalt retarderede og lider af talebesvær på grund af en medfødt underudvikling af lillehjernen, der giver anledning til ataxi (forstyrrelse af den motoriske koordination). Peter A.K. Jensen har dog ikke meget fidus til teorien om et genetisk kvantespring tilbage i tiden.

- Det lyder ekstremt usandsynligt, at der skulle være sket en slags omprogrammering i løbet af deres fosterudvikling, så de er regredieret (gået tilbage red.) til chimpansestadiet, siger han.

- Man skal selvfølgelig være ekstremt forsigtig, men umiddelbart lyder det som det rene vås, siger overlægen, der har skrevet to bøger om menneskets evolution.

Det er seks-syv millioner år siden, at mennesket holdt op med at gå på alle fire. Dengang havde mennesket en fælles forfader med chimpansen, og vi gik på knoerne, som det er tilfældet med både chimpansen og gorillaen. Men da naturen ændrede sig, skilte menneskeracen sig ud fra chimpansen, fortæller Peter A.K. Jensen.

- Vi udviklede en ny gangart, fordi naturen i Østafrika ændrede sig fra regnskov til åbent skovland, hvor det var en fordel at gå på to ben i stedet for fire. Og derfor måtte chimpanserne i Østafrika tilpasse sig, siger overlægen om menneskets ældste forfædre.

De tyrkiske søskende går ikke på knoerne. Og det taler imod en kobling til chimpanserne.

Min umiddelbare konklusion er, at de er så svært motorisk forstyrrede på grund af fejl i lillehjernen, at de har svært ved at gå på to ben. Det er den forklaring, jeg vil give som læge, siger Peter A.K. Jens

Endnu et danekræ fundet på Fur

Af Joan Thora E. Laurberg

Joan.laurberg@skivefolkeblad.dk

Skive Folkeblad 6/7-06

Det blev fundet i sidste uge, og der vil gå måneder endnu, inden betegnelsen danekræ kan sættes på.

Men geolog Bo Pagh Schultz, konstitueret museumsleder på Fur, forventer, at det seneste sjældne fund i øens gamle moler bliver klassificeret som danekræ.

Fundet er et fossil af et fire centimeter stort insekt, en skorpionsflue. Perfekt og velbevaret blev den fundet af amatørgeolog Poul Søby Nielsen fra Herning, der i øjeblikket er sæsonmedarbejder på Fur Museum. En af hans opgaver er at hjælpe museet med afviklingen af de mange vandreture, der hvert år arrangeres til molergravene på Limfjordsøen og i særligt stort antal i sommerferien.

- Poul har skudt fossiljagten i gang med et formidabelt brag af et fund. En monsterstor og perfekt velbevaret skorpionsflue dukkede op af en cementsten, der villig lod sig dele på det rette sted, fortæller Bo Pagh Schultz begejstret.

Skorpionsfluens efterkommere lever i bedste velgående. Også her på egnen. Pudsigt nok sad Poul Søby Nielsen for få dage siden i Nykøbing Mors og studerede fossil-fluens 55 millioner år yngre og meget mindre nuclevende slægtning.

På Fur Museum har vi to insekter, der er verdensarv, kaldet holotyper. Den ene er en ørentvist, og den anden er en skorpionsflue, der blev fundet i 60-erne, fortæller Bo Pagh Schultz.

En holotype er den type, som forskere skal referere til, hvis de vælger at skrive om fluen, forklarer geologen.

Holotypen blegner ganske meget i samemnligning med fredagens fund. Holotypen kan knap skelnes fra stenen, mens det nye fund "springer" frem, konstaterer Bo Pagh Schultz.

For kort tid siden fandt et hollandsk par et usædvanligt velbevaret fossil af en pindsvinefisk, som den konstituerede museumsleder tidligere har ud-

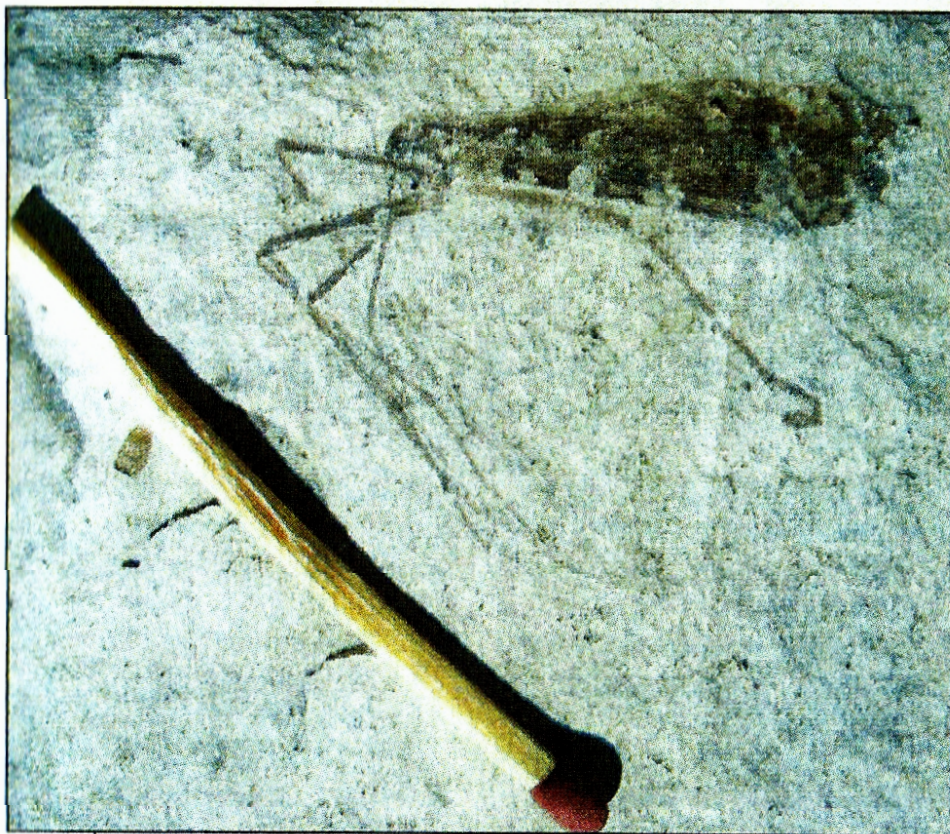

talt, at han forventer bliver gjort til danekræ i løbet af året.

Det er formidabelt. Det kræver held og de rigtige stentyper, forklarer Bo Pagh Schultz om den aktuelle hyppighed af danekræ.

Fossilerne graves frem af moleret, der hvor molerfabrikkerne graver moler frem, der industrielt blandt andet anvendes til kattegrus. Der bliver gravet i de rigtige lag lige nu for de rigtige stentyper kommer frem. Det er den slags, vi kalder cementsten, og de bevarer farverne godt, fortæller Bo Pagh Schultz.

Anden aspirant til titlen danekræ er indenfor få uger fundet i moleret på Fur. En fire centimeter lang velbevaret skorpionsflue blev fundet fredag eftermiddag.

Særudstilling om fugle i sten

Molermuseet åbner 1. maj særudstilling om fossile fugle.

Den 1. maj slår Molermuseet dørene op til en ny sæson.

I år er temaet på museets særudstilling fugle.

Nærmere betegnet de 55 millioner år gamle fuglefossiler, som er fundet i moleret i Limfjords-området.

Forstenede fugle er meget, meget sjældne. Ikke kun i Danmark, men i hele verden, kan molerets fuglefossiler måle sig med de øvrige i sjældenhed og ikke mindst i bevaringskvalitet. Der er tale om de tidligste forfædre til nutidens fugle og allerede dengang var omkring halvdelen af nutidens 27 ordner repræsenteret.

Der vil være flere Danekræ blandt de udstillede fund. Danekræ er de ypperligste fund af fossiler, som til dagligt er opbevaret på Geologisk Museum i København. Der vil blandt andet være udstillet nogle næsten komplette fugleskeletter, som er særlig flot frempræpareret af konservatoren på Geologisk Museum.

I udstillingen får man også lejlighed til – med lup – at se nærmere på udstoppede fugle som er beslægtede med de forstenede. Typisk ser man kun de flotte fugle i flugt eller på afstand med kikkert, så det at se en fjer, en fod eller et næb under lup, åbner en helt ny verden med fine detaljer og fabelagtige konstruktioner, som for eksempel en fjer består af.

Særudstillingen om fossile fugle kan ses på Molermuseet hele sæsonen frem til og med den 22. oktober.

Der vil flere gange i sommerens løb blive arrangeret fossiljagter i molergravene og på stranden, hvor deltagerne selv kan lede efter fossiler. De fleste fund vil især være fisk, træ, planter og insekter, men hvis heldet er der, altså også fossile fugle.

Henrik Madsen med en forstenet fugl, som han fandt i 1997. (Arkivfoto)

Smykke-, Mineral- og fossilmesse i Næstved

Søndag d. 15. oktober 2006

Der har lydt mange positive ord om messen i Næstved, som stenkлубben:

"Sydsjællands Amatøргеologiske forening"
står for.

**Lad os tage over for at møde nogle ligesindede,
og se hvad det er, de kan i Næstved.**

Turpris V/ 8 pers. i minibus 350 kr.+ entre.

**Ring til Linda Lægdsmand, hvis du skal med.
Tlf.: 86 16 3068**

10 DAGES TUR TIL ENGLAND

THE WITTERINGS OG ALDWICK BAY I WEST-SUSSEX

EN DAG V/ST.CATHRINES POINT, ISLE OF WRIGHT

NATURAL HISTORY MUSEUM I OXFORD

GRUSGRAV I FARRINGDON/OXFORDSHIRE

GRUSGRAV I BLOCKLEY/GLOUCESTERSHIRE

FRA TORSDAG D. 14.09 TIL

LØRDAG D. 23.09. 2006

TURPRIS CA 4000,- KR

**OBS!!! DER ER ENDU ET PAR PLADSER LEDIGE PÅ DENNE TUR
ER EN AF DEM TIL DIG?**

Så ring til Linda Lægdsmand

tlf: 8615 3068 el 8635 2740

www.fossils.dk

**Fossiler og Mineraler fra hele verden
samt udstyr til fossilsamlere**

Geolog hammer – Lupper – Stands i plast
& metal – Opbevaringsæsker – Petriskål
Poser – Plexigum & Bøger

En bid af fortiden lige til Deres hoveddør...

Den årlige *Grusgravs-tur* går i år til det midt-jyske

Søndag den 1. oktober
- datoen er ændret siden aprilbladet.

Vi skal i år ned til området omkring Uldum, hvor Niels Rask Petersen vil sørge for de behørigt tilladelser til nogle grusgrave i hans område.

Niels har tidligere fremvist fine fund derfra. Så vi vil prøve, om vi kan gøre ham kunsten efter.

Efterfølgende inviterer Niels på kaffe
hjemme i Uldum.

Afgang kl. 9.00 fra PS-biler, Søren Frichs Vej

Turpris v/8 pers. I minibus: 150 kr.

Tilmelding v/Linda Lægdsmand
tlf. 86163068 el. 86352740

Folkeuniversitetet tilbyder i efteråret 2006

I alt 18 kurser eller forelæsningsrækker under overskriften Naturvidenskab.

Ligesom tidligere tilbyder Det Naturvidenskabelige fakultet en række gratis forelæsninger – denne gang med samletitlen **Hvad er liv**. I november måned er det f.eks. Peter K. A. Jensen der beretter om menneskets udvikling.

I en anden forelæsningsrække gennemgår Palle Graversen **Klinterne langs Lillebælt**.

Det trykte program

kan bestilles på tlf. 86 19 05 66 eller mail: ja@fuaarhus.dk

eller downloades fra <http://www.folkeuniversitetet.au.dk/>

Ravstedhus • DanVirke ApS

Ravsted Hovedgade 51, Ravsted, DK-6372 Bylderup-Bov

Tlf. 74 64 76 28 • Fax 74 64 74 90

E-mail: ravstedhus@ravstedhus.dk

CVR-nr.: DK 27 22 63 29 • Giro: 5 61 11 99

Bank: Sydbank Sønderjylland

BOG NYHEDER

NY Geologisk Set ...

Det Sydlige Jylland

188 s. 270 kr.

- nu mangler kun Sjælland!

Forsteninger fra Danmark

Fast bind, 56 s. 150 kr.

STEN – lær stenene på stranden at kende

Fast bind, 66 s. 150 kr.

Nyhed fra GEUS:

Grønlands geologiske udvikling - fra urtid til nutid

Stort format, fast bind, 270 s. 290 kr.

En fantastisk flot bog til en lav pris.

Læs mere om bogen på www.geus.dk

Djurslands Geologi

Grundig og flot illustreret.

Fast bind, 96 s. 225 kr.

- mail eller ring til

GEOGRAFFORLAGET

go@geografforlaget.dk 63 44 16 83

Besøg os i Rønde

Flotte mineraler, store fossiler, perler,
spændende smykker,
konkylier.

Alt i låse, kugler, chips
m.m.

Hedegaard

Strandvejen 2a, 8410 Rønde Tel. 86871400

www.Hedegaard.biz

Returneres ved varig adresseændring

Afsender: Jysk Stenklub
Adresse: Myntevej 16
Postnr. og by: 8240 Risskov

Program for Jysk Stenklub efteråret 2006

Lø. d. 9/9	Klubmøde på Åby Bibliotek Med sommerens fund
To. d. 14/9 - Lø. d. 23/9	10 dages tur til England
Sø. d. 1/10	Grusgravtur
Lø. d. 14/10	Klubmøde på Åby Bibliotek Foredrag F geolog Susanne Plesner: Kaskadebjergene i USA
Sø. d. 15/10	Smykke, mineral og fossilmesse i Næstved
Lø. 28/10 - Sø. d. 29/10	Assentofmessen ved Randers
Lø. d. 11/11	Klubmøde på Åby Bibliotek Foredrag af museumsinspektør Jan Gruwier Larsen, Naturhistorisk Museum, Århus: Sammenhæng mellem sporfossiler og mad (der kan denne dag <u>ikke</u> disponeres over studielokalet)
Lø. D. 9/12	Klubmøde på Åby Bibliotek Vort traditionsrige julemøde
2007	
Lø. d. 13/1	Klubmøde på Åby Bibliotek Foredrag af Jesper Milan, Geologisk Institut: Fodspor fra Danmarks fortid

Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14, hvor døren bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren.

Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne. Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak og "sten på bordet". Mødet starter kl. 14.30.

AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ EGEN REGNING OG RISIKO.

Deadline for decembernummeret af STENHUGGEREN er den 1. november 2006.

Materiale sendes til Karen Pii.